

BİBLİYOGRAFYA :

Canlı Tarihler: Lem'i Atlı, Haturaları (nşr. Türkiye Yayınevi), İstanbul 1947, s. 91-145; Ezgi, *Türk Musikisi*, V, 495-496; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 213-214; Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 133-141; İzzettin Ökte, "Lemi Atlı", *TMD*, II/18 (1949), s. 7, 15; İlyas Tongu, "Türk Musikisi ve Sadettin Arel", *İleri Musiki Mecmuası*, sy. 112, İstanbul 1957, s. 102; *İst.A*, III, 1308-1311; Öztuna, *TMA*, I, 82-84.

NURİ ÖZCAN

ATMACACIBAŞI

Osmanlı sarayında
şikâr ağalarından biri ve
Hassa atmacacılar cemaatinin âmiri.

Atmacacıların başlıca görevi, imparatorluğun belli yerlerinden gönderilen avcı kuşlarının bakımını yapmak ve padişahla birlikte süreklilikle avlarına çıkmaktır. Avcı kuşu olarak kullanılan atmacaları taşradaki görevliler yakalardı. Ağ kullanılarak veya başka usullerle yakalanan atmaca yavruları önce insana alıştırılır, daha sonra da avcılıkta alıcı kuş olarak kullanılırdı. Merkezdeki atmacacıların mevcudu XVII. yüzyılın ikinci yarısında kırk beş kişi civarında iken XVIII. yüzyılda otuz kişinin altına düşmüştür. Atmacacıbaşı aynı zamanda rıkkâb*ı hümayun ağalarındandı. Derece bakımından sarayın *bîrûn** kısmından olan şikâr ağalarının üçüncüsüdür. Rütbece *çakırcıbaşı** ve *şahincıbaşı** nin altında idi; terfi edince *şahincıbaşı* olurdu. Genellikle Şahinci Ocağı kethüdâlığından gelen atmacacıbaşının tayin ve azli, *çakırcıbaşı* veya *şahincıbaşı* nin arzlarıyla yapılırdı.

Taşradaki atmacacılar *timar** lı ve bazı vergilerden muaf idiler. Bunlar vazifelerine göre kendi aralarında yuvacı, yavrucu, götürücü, gürenceci (veya gürenceci) ve sayyad gibi kısımlara ayrılırdı. Hem müslüman hem de hristiyanlardan at-

macacılar vardı. Öteki avcı kuşu yetiştiricileriyle birlikte atmacacıların da bağlı oldukları vilâyet, sancak ve kazalarda hizmetlerini, isimlerini, ellerindeki *dîrlik** lerin gelirlerini gösteren ayrı defterler mevcuttu.

BİBLİYOGRAFYA :

Sertoğlu, *Tarih Lügati*, s. 125; BA, KK, nr. 258, 7170; BA, İbnülemin-Saray, nr. 2388, 2615; BA, Cevdet-Saray, nr. 3369/3, 5891; Koçi Bey, *Risâle* (nşr. Ali Kemâlî Aksüt), İstanbul 1939, s. 91; Ayn-i Ali, *Risâle-i Vazîfehorân*, s. 95, 115; Barkan, *Kanunlar*, I, 278, 280, 286; Avni Ömer, "Kânûn-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hâkânî" (nşr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı), *TTK Belleten*, XV/59 (1951), s. 395; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 420-425; Ahmet Işık, *Osmanlılarda Avcı Kuşu Yetiştiricilerinin Statüsü* (yüksek lisans tezi, 1986), İÜ Ed.Fak., Tarih bl., s. 17-19; TA, IV, 171.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ATMEYDANI

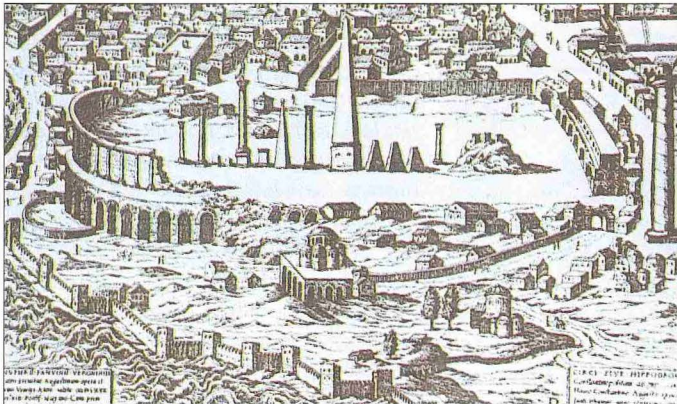
Osmanlılar zamanında
İstanbul'da Sultan Ahmed Camii'nin
önündeki meydana verilen ad.

Bizans döneminde Ayasofya'nın güneybatısında yer alan ve araba yarışları yapılacak şekilde düzenlenmiş bulunan meydan Hippodromos (hipodrom, at koşusu alanı) adıyla anılmış ve çeşitli siyasi olaylarla bazı ayaklanmaların başladığı bir yer olarak büyük önem taşımıştır. Yapımına Roma İmparatoru Septimius Severus (193-211) devrinde başlanan ve orta çizgisine Mısır'dan getirilen dikilitaş ile Delphoi Apollon Mâbedi'nden getirilen Burmalı Sütun gibi ünlü anıtlar dikilen bu meydanın, "Bizans'ta Tanrı Ayasofya'ya, imparator saraya, halk da Hipodrom'a sahiptir" sözleriyle vurgulanan siyasi önemi Osmanlılar zamanında da kısmen devam etmiş, özellikle XVII-XIX. yüzyıllar arasında sipahi ve yeniçeri ayaklanmalarına sahne olan meydanda ünlü Atmeydanı Vak'ası da cereyan etmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra, ortasında Hipodrom'un bulunduğu bu alan, Atmeydanı adı ile at yarışlarının ve cirit oyunlarının yapıldığı bir yer olarak varlığını sürdürmüştür. Ayrıca saraya yakın oluşundan dolayı değeri artarak çevresine inşa edilen önemli yapılarla yeni bir görünüm kazanmış, bayram şenlikleri ve saray düğünleriyle şehir hayatının merkezi haline gelmiştir. Atmeydanı'nın Divanyolu girişine 1491 yılında Firuz Ağa Camii, batısına XVI. yüzyıl başında İbrâhim Paşa Sarayı, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Mimar Sinan'ın yaptığı su yoluna ait bir sıra çukur çeşme ile bunun üst tarafına Oğlan Şeyh olarak tanınan İsmail Ma'sûkî'nin makamı ve Üçler Namazgâhı (sonra camii), doğusuna 1553'te Haseki Hamamı ile 1617 yılında tamamlanan Sultan Ahmed Camii, türbe, dârülkurrâ ve vakıf dükkanları yapılmıştır. I. Ahmed'in inşa ettirdiği yapılar topluluğuna bağlı imaret ve dârüşşifa ile, alan güneyden sınırlanmıştır. Çeşitli kaynaklar, bu önemli inşaattan önce meydana paşa saraylarının çevrelediğinden bahsetmektedirler. Geçen yüzyılda Üçler Camii tamamen ortadan kalkmış, sadece haziresinden üç mezar kalmıştır.

İstanbul'un fethinden önce yapılan gravürler Hipodrom'u, güney ucu ile ortada sıralanan anıtlar dışında, yıkıntı halinde gösterirler. *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn*'de 1537 yılına tarihlenen İstanbul manzarası, Atmeydanı'nı çevresindeki yapılar, ortasındaki anıtlar ve güney ucunda yer alan sütunlarla gösterir. Ayrıca bu minyatürde, o sırada henüz cami haline getirilmemiş Üçler Namazgâhı gayet ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Cornelius van Loos'un 1710 yılına ait olan gravürü ise bugüne ulaşmayan imaret ve dârüşşifayı da göstermektedir.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın sadrazamı ve damadı Makbûl (Maktûl) İbrâhim Paşa'nın 1524 yılında yapılan düğünü sırasında at koşuları, atlıların direkler üzerine geçirilen çömlöklere mızrak atmaları, güreşler, ip üzerinde yürüme, yağlı direğe tırmanma, çeşitli vücut gösterileri, soytarı oyunları, verilen armağanların ve gelin çeyizinin taşındığı alaylarla gerçek bir şenlik olarak bu meydanda yapılmış, on beş gün on beş gece süren düğünde geceleri de donanma fişekleri atılmıştır. İbrâhim Paşa Budin'in fethinden (1526) sonra İstanbul'a getirdiği Herakles, Diana ve Apollon'dan oluşan üç-

Aslının
1450'de
yapıldığı
tahmin
edilen,
Veronali
Onufrio
Panvinus'un
kopya
ederek
1699'da
yayımladığı
Atmeydanı'nın
en eski
gravürü

Atmeydanı'nın bugünkü durumu - Sultanahmet / İstanbul

İl bir tunç heykel grubunu Atmeydanı'nda kendi sarayının önüne diktirmiş, fakat halkın tepki göstermesi üzerine bunlar kaldırılmıştır. *Hünernâme*'nin II. cildindeki bir minyatürde (TSMK, Hazine, nr. 1524) bu heykeller açıkça görülebilmektedir.

Kanûnî'nin şehzadeleri Mustafa, Mehmed ve Selim'in 1530 yılında yapılan sünnet düğünü sırasındaki şöenler, kâsebaz-hokkabaz oyunları, at yarışları ve gece yapılan ateş oyunları ile geçmiş, padişah, İbrâhim Paşa Sarayı divanhanesi şahnişininden halka altın ve gümüş paralar atmıştır. Fransa ile ilk kapitülasyon anlaşması da 1536 yılında, İbrâhim Paşa'nın idam edilmesinden kısa bir süre önce, Fransız elçisi La Forêt ile İbrâhim Paşa tarafından bu sarayda imzalanmıştır. İbrâhim Paşa'nın idamından sonra bir bölümü XVII. yüzyıl ortalarına kadar İç Oğlanları Ocağı olarak kullanılan ve Atmeydanı Sarayı diye de anılan İbrâhim Paşa Sarayı, II. Selim döneminde Zal Mahmud Paşa'ya, III. Murad döneminde Bosnalı İbrâhim Paşa'ya, daha sonra da Yemişçi Hasan Paşa'ya verilmiş, bugün ise restore edilerek Türk ve İslâm Eserleri Müzesi haline getirilmiştir.

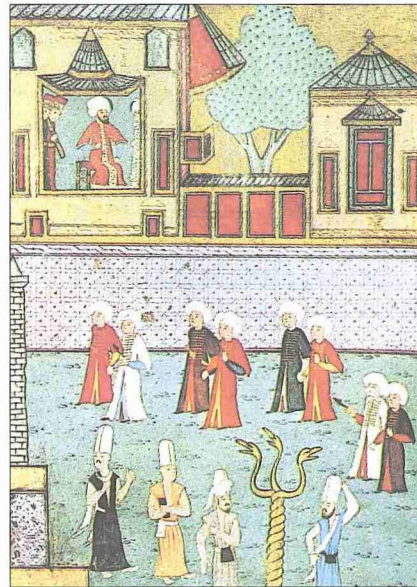
Kanûnî'nin diğer şehzadesi Bayezid'in sünnet düğünü (1539) ile Osmanlı sarayının en muhteşem düğünü olduğu bilinen III. Murad'ın şehzadesi Mehmed'in sünnet düğünü (1582) yine Atmeydanı'nda yapılmıştır. Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü elli iki gün elli iki gece sürmüş, eğlenceler bilhassa esnaf alayları ile dikkat çekici hale getirilmiştir. İbrâhim Paşa Sarayı'nın mimari özelliklerini

de gösteren müellifi ve musavviri bilinmeyen ve daha çok III. Murad *Surnâme*-si adıyla meşhur *Surnâme*'de (TSMK, Hazine, nr. 1344) minyatürlerinin canlı biçimde tasvir ettiği, küçük tekerlekli dükânlarda işlerini yapan esnaf ve yürüyen bir hamamda müşterilerini yıkayan tellâklar gibi günlük hayattan alınmış sahneler, bu düğün münasebetiyle o devrin esnafı hakkında değerli bilgiler vermektedir.

XVII. yüzyılda Marquis de Nointel, IV. Mehmed'in Atmeydanı'nda kurulan bir buçuk yılda hazırlanmış otağını gördüğünü; Silâhtar Mehmed Ağa, 1660 yılında çıkan yangında halkın civar mahallelerden gelerek Atmeydanı'na yığıldığını, sıkışıklıktan "boyun döndürmeye, nefes almaya" imkân olmadığını, alanı dolduran kalabalığın "mahşer günü"ne örnek teşkil ettiğini; XVIII. yüzyılda Poujoulat Atmeydanı'nda cirit oynandığını; 1782 yılında İstanbul'a gelen Comte de Ferrieres-Sauveboeuf, İbrâhim Paşa Sarayı'nı oldukça kötü bir durumda gördüğünü, alanın çevresinin yangınlarla genişlemiş olduğunu, burada bazı günler cirit yarışlarının yapıldığını, bazı günler de bir at pazarının kurulduğunu; Cevdet Paşa ise 1777 yılında Hindistan'dan gelen bir filin Atmeydanı'nda halka gösterildiğini yazmaktadırlar.

1863 yılında ilk genel sergi, XIX. yüzyılda Sultanahmet Meydanı adıyla anılan

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Atmeydanı'nı tasvir eden bir minyatür (*Surnâme-i Hümayun*, TSMK, Hazine, nr. 1344, vr. 248*)

Atmeydanı'nda açılmış, Abdülaziz döneminde Zaptiye Nâzırı Hüsnü Paşa alanı bir park olarak düzenlemiştir. 1919 yılında, İzmir'in işgali üzerine yapılan açık hava toplantısı ise burayı millî mukavemetin hareket noktalarından biri olarak tarihe geçirmiştir.

XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında inşa edilen yapılar, bu tarihî meydana bugünkü görünümünü vermişlerdir. İbrâhim Paşa Sarayı'nın yanına inşa edilen Defter-i Hâkânî Nezâreti, güney uçta yer alan imaret ve dârüşşifanın yerine yapılan Mekteb-i Sanâyi, 1901 yılında yapılan Alman Çeşmesi eski Atmeydanı'na yeni katılan yapılarıdır. Mekteb-i Sanâyi'nin bir bölümüne yerleşen ticaret mektebi, halen Marmara Üniversitesi rektörlük binası olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* (nşr. Hüseyin G. Yurdaydın), Ankara 1976, vr. 8^b; Konyalı, *İstanbul Sarayları*, s. 1-27; Nurhan Atasoy, *İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul 1972, s. 12-14; Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Ankara 1982, s. 35-36.

TANJU CANTAY

ATOM

(bk. CEVHER).

ATPAZARI OSMAN FAZLI

(ö. 1102/1691)

Âlim, mutasavvıf;
İsmâil Hakkı Bursevî'nin şeyhi.

1041'de (1632) Şumnu'da doğdu. İlk bilgilerini babası Fethullah Efendi'den aldı. Ailesi ve hayatının ilk on yedi yılı hakkında yeterli bilgi yoktur. Daha sonraki yıllarını müridi ve halifesi İsmâil Hakkı Bursevî'nin eserlerinden tesbit etmek mümkündür. İlk tahsilini Şumnu'da tamamladıktan sonra Edirne'ye giderek Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifesi Saçlı İbrâhim Efendi'ye intisap etti. Burada sıkı bir riyazet hayatı yaşayan Osman Fazlı, şeyhinin kendisine kızını vermek istediğini anlayınca artık feyiz alamayacağını düşünerek Celvetiyye'nin Üsküdar'daki merkez tekkesine gitti. Yaşlı bir derviş ona, tekkenin şeyhi ve Hüdâyî'nin kızıdan torunu olan Şeyh Mesud'un meczup olduğunu, irşada yetkili olmadığını, bu konuda Zâkırzâde Şeyh Abdullâh'ın kendisine daha faydalı olacağını söyledi. Osman Fazlı, Zeyrek Camii'